

(най-общо казано) в нашата култура на съвременния ѝ етап или в критиката ни. Сега бих искал да спра вниманието си повече на „отшумелите полемики“, защото те са действително, както ги нарича Тончо Жечев, „принос и подсещане за историята на нашата съвременна критика“ (с. 220).

Знам, че през 60-те години статията „Критическо превъоръжаване и една кратка история“ е вдигнала шум поради съвсем понятни причини (хората обичат да наблюдават всякакви видове спорове, спречквания, кавги и пр.). Не му е мястото тук да изразявам своето отношение към нещо, което принадлежи вече на по-близката ни литературна история. Но искам да кажа, че мен ме вълнува воюващата страст, с която Жечев е отстоявал своите възгледи. Много от изказаните мисли, взети като отделни фрагменти, и сега не са загубили актуалност, и днес ни карат да мислим, ако сме истински ангажирани с проблемите на литературата и критиката. Ето един пример: „Мога спокойно да кажа, че нищо не ми е така чуждо, както субективизмът. За мен той е мъртво царство, където вместо будната мисъл и чувство господствуват стилистически прищевки. Човек настръхва, когато ви слуша, защото опитът, преди всичко вашият опит, ни научи, че от подобни приказки следват посегателства върху свещените права на личността, върху нейната жажда да узнае истината за света (с. 230). Ето и друг пример за истина, която нежелана, продължава да властува и в днешния етап от развитието на литературата ни: „Напъните на много „художници“ да създават „художествени образи“, сюжети и т. н. убиха дори на критиците апетита да ги четат. Лишени често от елементарно непосредствено чувство и пластически дар, някои „художници“ биха спечелили, ако познаваха себе си, своите възможности, ако се научеха да мислят, ако четяха повече, отколкото пишат. Тогава можеха да ни дадат нещо от откровенията, които в себе си, във всеки случай повече, отколкото от постоянната си и нелепа преструвка на „художници“. Именно тяхното творчество е мит, който чака своето разбулване (разр. Б. К.)“ (с. 239).

И нещо друго за тази статия. Нейното поместване в сегашната книга на Тончо Жечев ме кара да почувствавам още по-силно липсата от откровени полемики върху състоянието на нашата литературна критика, както и нуждата от статии на днешни критици, написани с подобна страст, убеденост и нагледност. Уж и сега се провеждат разговори върху различни проблеми, но какво се случи, какво се обърка в душата на критика, че той повече не иска да предизвика спор, пък ако трябва и скарване? Вместо полемиките на преден план излязоха критиците — „сервитьори“ (според сполучливия израз на Радой Ралин), които с френска галантност обслужват властимающите писатели.

Статията „Прибързани откровения“ (писана през 1967 г.) е също доказателство за граждански мислещия Тончо Жечев. Всичко от онова, за което става дума в нея, важи до голяма степен и сега, дванайсет години след нейното първоначално отпечатване. В тази статия Жечев говори за гибелните последиствия от „услужливата критика, скромничка, без зъби, без идеи, без реална духовна власт“ (с. 251). Не мога да не цитирам и още една мисъл от „Прибързани откровения“, която два пъти повече, отколкото през 1967 г. характеризира „климата“ на 1979: „Ние, които поради житейския си критицизъм никога не сме търпели интелектуална диктатура, висок нравствен авторитет на свои съвременници, сега от нищо не се нуждаем така, както от авторитетни мислители и ценители. Трябва ни чепатият бастун на Пенчо Славейков, неговата безапелационност, това, което са били за времето си Каравелов, Христо Ботев, Петко Славейков. Вместо това публично започваме да измерваме критическата си мисъл с броя на рецензираните книги, да намираме за нещо естествено обезличения и гладен редакционен скитник, който само се отлежда в кой писателски катун ще станува. Не сме ли загубили и срама си? (разр. Б. К.)“ (с. 251).

Изкушението ми да продължа с цитати от тази статия е огромно. Но колкото и да се позовавам на мислите на Жечев, аз не мога да спомена за всичко. Затова искам само да наблегна още веднъж, че всички, които честно мислят за нашата литература и за критиката ни, трябва по-често да се връщат към нея. Нека да си я препрочитат редовно и нека тези, които пък не мислят за литературата ни, но се хранят от нея (и то как!), бъдат по някакъв начин принудени да я научат наизуст.

В заключение. В статията „Прибързани откровения“ (на с. 258) Тончо Жечев пише накрая: „... сега критиката ни се нуждае от по-стабилна историческа, социологическа, идейна и нравствена основа, от приемственост и ... безпокойство“. Всичко това го има в новата книга на нашия голям литературовед, в цялата му дейност на литературен критик и историк.

Божидар Кунчев

„СЪВРЕМЕННИЯТ БЪЛГАРСКИ РОМАН“
от БОЯН НИЧЕВ, С., БП, 1978. 522 с.

Книгата на Боян Ничев „Съвременният български роман“, резултат от сериозни научни проучвания в продължение на едно десетилетие, е фундаментален труд, първо по рода си цялостно изследване на съвременния български роман в литературноисторически и теоретически аспект. Като изключим по-

стижанията на Тончо Жечев в областта на съвременната ни романистика, почти нито един от нашите литературоведи и литературни критици не се е занимавал така задълбочено и детайлно с проблемите на епичното в съвременната българска художествена проза. Боян Ничев познава няколковековното развитие на жанра в Европа, философските обобщения, социално-психологическите синтети и нравствените присъди в европейските образци на романия жанр. Силната теоретична подготовка и владеееност на конкретния материал му дават възможност да изследва новооткритите „художествени територии“ на българския епос на фона на цялостното развитие на европейския роман, да прави своите оригинални наблюдения и обобщения върху съвременната народопсихология, върху духа на нашето време.

Боян Ничев приема тезата на Бахтин, че романът е нов, незавършил своето развитие, неизчерпал възможностите си жанр на новото време, който се оформя пред очите ни, и изследва неговата същност в процес на създаване и развитие. Той успява да докаже чрез конкретните си умни и често пъти вълнуващи анализи, че през последните три десетилетия романът ни си създава свой нов, национален модел и се превръща постепенно в един от основните жанрове на литературата ни (каквито преди него са били разказът, повестта, поемата, лирическото стихотворение), че вече се включва в системата на художествената ни култура.

Пътя на българския роман авторът разглежда в тясна връзка с пътя на българското общество през десетилетията. Научният му теоретико-аналитичен подход се съчетава с културно-историческия и социологичния, от което неговото изследване печели извънредно много. Б. Ничев търси да улови характерните черти на българското битие, разнообразните превъплъщения на народопсихологията, смяната на разнообразните социални типове; успява да докаже жизнеността на жанра, да разкрие начините, по които българският роман решава дилемата човек — общество, съотношенията между историческата необходимост и човешката нравственост. Ничев успява да проследи като вълнуващ роман съдбата на българския съвременен роман, поднасяйки ни наблюденията си над най-интригуващите страници от неговата история. По този начин трудът му става увлекателен, увличащ с разсъжденията си върху националната ни съдба, върху народността ни битие и не остава само строго научен и теоретичен труд върху един основен жанр. Типологичното, теоретично изследване се превръща и във вълнуващ разказ за героичните и трагичните съдби на българските хора през драматичните последни три десетилетия от нашия живот.

Боян Ничев е историк и теоретик на жанра и в същото време е интерпретатор на българския бит, история, съвременен живот. Съредоточавайки се над самия жанр на романа,

над неговите теоретични и естетически съществителни черти, над многобройните му национални превъплъщения, той не изпуска от погледа си спецификата на отделните романисти и не пренебрегва ценностната система. Ничев напълно преодолява слабостите на подобен вид типологически изследвания, в които най-често се елиминират естетическите критерии и се изравняват различните художествени стойности. Защото „Съвременният български роман“ е особен вид типологическо изследване, обогатено от много различни компоненти: народопсихологически, психологически, социологически и конкретно аналитични анализи и обобщения. Авторът успява да обхване в проблемна широта състоянието и развитието на жанра, който за него не е само прозаичен жанр, а жанрово течение с разнообразни тенденции и струи; успява да докаже полигенетичния развой на националния ни роман и различните пътища на създаването му, както и пътищата, по които се създават художествените традиции за бъдещото развитие на жанра — в процес, в диалектически развойно движение.

Крайната цел на Боян Ничев е да докаже чрез ценните си конкретни наблюдения и анализи, чрез многостранния си историко-литературен и теоретичен подход епическата зрелост на съвременната ни литература. Главна предпоставка за доказване на тази зрелост е, разбира се, убеждението за изграденото национално самосъзнание, за зрелостта на националното ни мислене и самоопознаване. Затова Боян Ничев се стреми към цялостно разкриване на „духовната сфера“, в която се създава новият национален мит, в която се сливат обект и субект и да открие проекциите им в единния, цялостен свят на новия ни роман. Особено ценни в изследването са страниците, в които се доказва как за пръв път епосът заживява като самостоятелна духовна територия в съзнанието на съвременния българин, как Талев, Димов, Емилиян Станев, Караславов и др. се нареждат до Вазов, Страшимиров, Загорчинов; как героите на съвременните ни класици влизат трайно в духовното ни ежедневие. Вярната теза на автора, че времето след Девети септември до днес е период на класическо съзряване на романия жанр, е успешно и аргументирано защитена чрез многостранния анализ на конкретните естетически ценности и главно чрез разкриване на националната самобитност и художествената оригиналност на романа днес и чрез очертаване мястото му сред европейското литературно море. „Неговата неповторима самобитност идва от художествената сила, която той преоткри за себе си и откри за света нравствените и духовен мир на българския човек“ — пише Б. Ничев и в анализите си търси и обяснява именно тази самобитност — в галерията на националните характери и съдби, в неизчерпаемата поредица от обикновените екзистенциални състояния на българския човек.

Боян Ничев успява да обхване огромния материал и да концентрира изследването си върху основните проблеми на жанра, в периметрите и териториите на целия национален роман, а не само на неговия нов, съвременен национален модел. Той очертава типологичния релеф на българския роман в три исторически периода: Априлското, Септемврийското от 1923 г. и Деветосептемврийското въстание и правилно отделя много място, за да очертае и разграничи тези отделни етапи в развитието на жанра у нас. В главата „Пътят на романа към крупни епични форми“ има редица приноси моменти в обясняване историята на българския роман, в посочване на корените и източниците му в нашата повествователна традиция, в изясняване на генезиса му. Тезата на автора, че българският роман е резултат на вътрешни трансформационни процеси, а не само на калкиране на чужди образци, е напълно правилна и аргументирано защитена. При това погледът на Ничев тук е отправен към цялостното ни литературно развитие, а не само към романа и не само към художествената проза. В по-широк типологически план тук се преценява мястото и значението на „Под игото“ на Иван Вазов и на „Записките...“ на Захари Стоянов. Романа до Девети септември Боян Ничев правилно разглежда с оглед на новото в идеите и поетиката на жанра след Септемврийското въстание от 1923 г., когато действително започва нов етап в развитието не само на епоса, но и на цялата ни литература.

Особено силно впечатление в цялото изследване на Боян Ничев прави неговата солидна сериозна научна подготовка в областта на сравнителната поетика на наративните жанрове. Когато обяснява как е социологизирана самата структурна схема на романа и разглежда „правенето на роман“ като важен момент от конструирането на романиния жанр, авторът не прилага наготово взети схеми от чуждите литературоведски теоретични трудове, а разглежда основната вътрешнороманна функционална опозиция във връзка със специфично българското, с националното през определен етап от развитието на българската литература и винаги посочва самотното претворяване на формулите и схемите в българската проза. Така например чрез конкретен и многопосочен анализ на българските романи в миналото авторът успява да докаже, че българският епос открива една от своите формули за вътрешноструктурно сцепление на базата на отношението „той и тя“, на базата на любовната интрига, да обясни как любовната интрига става романообразуваща в нашия епос. Тук Боян Ничев приема твърденията на Владимир Пропп, Виктор Шкловски, Лидия Гинсбург, Смирнов, Одинцов и редица други изследователи, че епичността на всеки национален роман черпи началото си от народната мисъл, от фолклора (тази истина впрочем важи и за другите жанрове, особено за разказа и повестта).

Като жанрообразуващо начало, като сюжетостроителна форма в българския роман Боян Ничев открива конструктивен елемент, взет от вълшебната приказка и доказва, че Загорчинов пръв изгражда поетиката на крупния социален романиен епос, използвайки конструктивните елементи на фолклора. Тази новаторска неговя теза, приложена върху романа на Загорчинов, звучи убедително, аргументирано, но с нея съвсем не се изчерпват различните пътища, по които се създава нашият роман. И Боян Ничев е далеч от мисълта да я абсолютизира. Особено ценен момент в неговия анализ върху посочения фолклорен модел (царска дъщеря се жени за беден син или царски син — за Пепеляшка) е наблюдението за класовия антагонизъм в българския живот, който в същност определя този вид сцепление за противоречиви сюжетни сили (както е в Талевите романи, в „Тютюн“, в „Краят на Делиите“ и др.). Много ценно е умението на Боян Ничев да открива в основните идейни моменти, в съпътстващите проблеми на българските романи и структурно-образните компоненти. Зряло и аргументирано той определя истинските социални конфликти в българския живот и като романоно продуктивни конфликти и тази си върна теза доказва в цялостното изложение.

В „Съвременният български роман“ Боян Ничев преодолява почти напълно някои слабости, допуснати в статията си, печатана в сп. „Съвременник“, за пътя на образуване на българското романоно повествование. В тази статия той едностранично разглеждаше пътя на романа само във връзка с фолклорния модел в романа на Загорчинов и с цикличното повествование на Алеко Константинов и Йордан Йовков. Сега авторът е разширил наблюденията си над по-обширен терен от националната ни проза, отчита и ролята на такива произведения като „Татул“ и „Снаха“, които очертават пътя към епичната мащабност в отразяване на душевността на героя. Наистина с тях си два романа Караславов извърши романоно-епичен пробив в дълбочината на човешката психология и по-специално в психологията на собственика. Но Боян Ничев би могъл да отбележи и в тях два романа наличието на продуктуваната от класовите сблъсъци конструктивна романоно формула в отношенията между Юрталина и Севда и между Мариола и Тошка, които в същност са вариант на схемата, взета от фолклора за царска дъщеря и бедния син от народа или за царския син и Пепеляшка. Тук според мене авторът би могъл да развие мисълта си за пътя на романа след Първата световна война и особено след Септемврийското въстание от 1923 г. във връзка с психологическия реализъм, със засилване на аналитичния психологизъм в повестта и разказа между двете войни. Редица повести и разкази от този период говорят и за постепенното узряване на епическото мислене в рамките на късите белетристични жанрове, което в същност на-

лага и циклизацията им и постепенния им преход към романното повествование. Качествената разлика между предвоенната и следвоенната ни проза се проявява най-вече в разпиряване на пространствено-временния космос именно в разказа и повестта (имам пред вид разказите и повестите на Йовков, Райчев, Емилиан Станев, Илия Волен и др.). Разждането на повествователното време и на повествователното пространство от конкретното реално битие на народа след войните и въстанията не са изследвани в нашата литературна наука и Боян Ничев пръв се занимава сериозно с тях, както и с проблемите, свързани с взаимоотношенията човек — среда, пречупени в поетиката на романа (както и в поетиката на късите белетристични жанрове).

Извънредно зрели и ценни са наблюденията и обобщенията на автора върху различните типове съвременни романи. Чрез интересните си и задълбочени анализи върху голям брой произведения той успява да изясни, и то от различни страни, модела на съвременния ни епос с неговите отличителни национални белези и с характерните за нашето време неговии метаморфози.

С някои конкретни мисли и обобщения на автора не мога да се съглася — например, че Ивайло Петров в „Мъртво вънление“ за пръв път представя гибелта на частнобългарския институт в трагичен ракурс и че преди него крахът на Юрталана и гибелта на Герациите не са трагични. Мисля, че е точно обратното. Според мене не е вярно, че „Матриархат“ е последната селска повест в нашата литература. Убедена съм, че анализът на романа „Иван Кондарев“ не отговаря на реалните идейни и художествени постижения на автора, че темата за съвременното село е разтворена в нравствените общочовешки и философски проблеми на нашето време не само при Димитър Яръмов и Любен Петков, както сочи Боян Ничев, а преди всичко при Йордан Радичков и други съвременни автори. . . Но това са все моменти на различни интерпретации и различни критически схващания. Като всеки зрял проблемен труд „Съвременният български роман“ на Боян Ничев възбужда дискуссионност, вълнува и тревожи читателската мисъл — и в това е неговата сила. Защото става дума не само за солидно и обхватно научно изследване, а за вдъхновена и дълбоко преживяна книга, в която авторът е вложил много от себе си.

Елка Константинова

„АЛГЕБРА И ГАРМОНИЯ“
О МЕТОДОЛОГИИ ЛИТЕРАТУРОВЕДСКОГО
АНАЛИЗА ОТ ЮРИЙ БАРАБАШ
М., изд. „Худ. литература“, 1977. 223 с.

Методологическите проблеми на литературознанието, тази своеобразна саморефлексия на литературната наука, все по-често за-

нимава напоследък литературоведите. За това, разбира се, има достатъчни основания — методологическата плурализация на съвременната наука, която в една или друга степен засяга и литературознанието. Методологията се превръща в един от най-напрегнатите „участници“ от фронта на идеологическата борба в сферата на самата литературна теория, защото, както изтъква Юрий Барабаш, митът за уж съществуващ строг водораздел между идеологията и т. нар. „чиста“ методология „се оказва илюзия“ (с. 182); твърдение, което авторът аргументира с конкретен анализ на най-актуалните „чисти“ методологии.

За марксистко-ленинското литературознание на настоящия етап е от съществена важност, от една страна, да определи собствената си „генерална“ насока, защото марксизмът не е извечна догма, а ръководство за действие — изменя се и картината на литературоведското познание, а това изисква, от друга страна, като се подложи на критична оценка целият „спектр“ от немарксистически методологии, да се отберат от тях онези рационални „зърна“, които могат да играят полезна, макар и подчинена познавателна роля в собствената му теоретическа система, асимилирани и подчинени на нейните методологически принципи, по начин, който изключва възможност да внасят в нея еkleктически „нанос“.

Особено упорити, последователни и плодотворни усилия полагат в тази насока редица видни съветски учени. Сред тях е и Ю. Барабаш, чиято последна книга е посветена изцяло на методологически въпроси на литературознанието и естетиката.

Наред с идеологическите аспекти и стимули (засиления интерес към методологическите въпроси на науката за литературата) несъмнено съществуват и стимули от „вътрешен“ характер, породени от собственото й развитие. Сред тях авторът целесъобразно изнася на преден план проблема за системния и комплексния¹ подход.

Но преди да очертае както постиженията, така и насоките за по-нататъшни дирения, ученият подлага на шателен критичен анализ основните методологически направления в съвременната наука, които предявяват претенции за водеща роля и в литературознанието.

Сред тях може би най-„амбициозен“ е структурализмът. Неговата оценка става още по-наложителна, като се има пред вид, че и в съветското литературознание „по същество се оформи структуралистично течение“ (с. 9).²

¹ Разредките навсякъде в текста са мои, а курсивът — на цитираните автори.

² У нас философско-методологическа оценка на структурализма на Клод Левистрос от позициите на марксистко-ленинската философия направи Сн. Аврамова в книгата